

Η αυτοκράτειρα Φαυστίνα με σπολή Εσπάρδας. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτεις επηρέασαν τον τρόπο ένδυσης και θύνασης συμπεριφοράς των γυναικών της ελληνορωμαϊκής ελίτ, 2ος μ.Χ. αι. (Μουσείο Αττικής).

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΛΙΤ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ

Κώστας Μαντάς

Δρ Αρχαίας Ιστορίας Παν/μίου Bristol

Το φαινόμενο του ευεργετισμού, που αναπτύχθηκε στον ελληνικό χώρο κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή εποχή, είχε τις ρίζες του στο σύστημα των λειτουργιών της αρχαίας Αθήνας: οι πλούσιοι πολίτες, αντί φορολογίας, παρείχαν διάφορες υπηρεσίες (κυρίως χορήγηση τροφίμων) στους φτωχότερους συμπολίτες τους: κάποιες λειτουργίες, όπως η “τριηραρχία” (πληρωμή των εξόδων κατασκευής μιας τριήρους) ή η “χορηγία” (χρηματοδότηση μιας θεατρικής παράστασης), ήταν επίσημα θεσμοθετημένες από τον κρατικό μηχανισμό της Αθήνας¹. Σταδιακά όμως, η μετατροπή της δημοκρατικής πόλης του ελληνικού χώρου σε ολιγαρχική και η απώλεια της αυτονομίας της, εξαιτίας της ενσωμάτωσής της στο αταρχικό πολιτικό πλαίσιο των ελληνιστικών βασιλείων, οδήγησε και σε ριζική αλλαγή του θεσμού των λειτουργιών.

Ο Μιργα υποστήριξε ότι το φαινόμενο της ευεργεσίας δεν υπεναγόταν τη δημιουργία πελατεικών σχέσεων μεταξύ πλουσίων και φτωχών πολιτών, προφανώς όμως αναφερόταν στο φαινόμενο αυτό κατά τη διάρκεια της ακμής της κλασικής πόλης². Στην Ελληνιστική εποχή όμως, το φαινόμενο του ευεργετισμού είχε ήδη αρχίσει να γίνεται η βάση των πελατεικών σχέσεων μεταξύ μονάρχη-πόλης, ενώ οι Ρωμαίοι, που θεωρούσαν την πατριώνια ως απόλυτα φυσικό θεσμό, στέρεωσαν ακόμα περισσότερο την ευεργεσία, ως θεμέλιο λίθο της κοινωνικής ασυμμετρίας στις πόλεις. Όπως οι Έλληνες βασιλείς υπήρξαν οι κατεξοχίτην ευεργέτες, έτσι και οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες φρόντισαν να δημιουργήσουν νέες πελατεικές σχέσεις και να ενθαρρύνουν την περαιτέρω ανάπτυξη όσων προϋπήρχαν.

Οι ευεργέτες, ήδη από την Ελληνιστική εποχή, δεν ήταν αποκλειστικά άνδρες. Επιγραφικές μαρτυρίες από τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα μαρτυρούν την ύπαρξη ενός –μικρού– αριθμού ευεργετιδών: η Τιμέσσα, πόλις της Αιγιάλης (στην Αμοργό), τιμήθηκε με την παραχώρηση στεφάνου και “προεδρίας” (=τιμητικής θέσης στο θέατρο), γιατί πλήρωσε τα λύτρα απελευθέρωσης από τους πειρατές κάποιων συμπολιτών της (αρχές 2ου π.Χ. αι.)³· μια άλλη γυναίκα από την Αμοργό, η Θεοδοσία, που στο τιμητικό ψήφισμα των συμπολιτών της αποκαλείται “κηδεμονική”, πλήρωσε για να επισκευασθεί η ερειπωμένη αγορά της πόλης της (1ος π.Χ. αι.)⁴. Η Ηπίη, από τη Θάσο, τιμήθηκε με σειρά ψηφισμά-

των γιατί ανέλαβε εθελοντικά πολλές φορές το θρησκευτικό αξίωμα της νεοκορίας και γιατί χρηματοδότησε την επισκευή τμημάτων του ναού της Αφροδίτης καθώς και την ανέγερση αγαλμάτων (1ος π.Χ. αι.)⁵. Η Αρχίππη, από την Κύμη της Αιολίδας, υπήρξε σημαντική ευεργέτιδα της πόλης της, καθώς χρηματοδότησε την αποπεράτωση του ημιτελούς βουλευτηρίου της Κύμης· επίσης έκανε συχνά διανομές τροφίμων και κρασιού (“γλυκισμός”) σε διάφορες κοινωνικές κατηγορίες του πληθυσμού και πρόσφερε θυσίες στους θεούς (περί το 130-120 π.Χ.)⁶. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι όλες σχεδόν οι ευεργέτιδες της Ελληνιστικής εποχής προέρχονται από τα νησιά του Αιγαίου ή τη Μ. Ασία, περιοχές όπου οι γυναίκες συμμετείχαν ενεργότερα στην οικονομική και πολιτιστική ζωή⁷. Η μοναδική ευεργέτιδα από την κυρία Ελλάδα στην Ελληνιστική εποχή (τουλάχιστον εωστού ανακαλυφθούν νέα επιγραφικά δεδομένα) ήταν η Ευζένια από τη Μεγαλόπολη, μια απόγονος του Φιλοποίνου, του σπουδαίου στρατηγού της Αιχικής Συμπολιτείας (πιθανότατα ήταν εγγονή του): ως ίερα της Αφροδίτης, κατασκεύασε έναν τοίχο γύρω από το ναό της θεάς και έναν οικο για τους δημόσιους επισκέπτες (2ος π.Χ. αι.)⁸.

Στην Ελληνιστική εποχή, οι ευεργέτιδες συνήθως δεν ήταν κάτοχοι αξιωμάτων: ο μόνος τίτλος που παραχωρούσαν σε γυναίκα ως ανταμοιβή για ευεργεσίες ή για το καλλιτεχνικό της ταλέντο ήταν εκείνος του προξένου⁹. Κάποιες επιγραφές όμως από τη Μ. Ασία μαρτυρούν την

ύπαρξη γυναικών αξιωματούχων ήδη από τον 3ο π.Χ. αι.: η Νεάπολις, που έδωσε ένα χρηματικό ποσό στα πλαίσια της δημιουργίας της (αξίωμα με έντονη θρησκευτική χροιά)¹⁰, η Κουρασίω, που υπήρξε επίσης δημιουργός (Ασπενός, Μ. Ασία)¹¹. Ιδιαίτερου ενδιαφέροντος είναι μια επιτύμβια επιγραφή από τις Σάρδεις (133 π.Χ.), όπου αναφέρεται ότι η νεκρή Μνησφίλα υπήρξε στεφανηφόρος (επίσημο αξίωμα)¹². Από την πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή, ο αριθμός των γυναικών που καταγράφονται σε επιγραφές ή νομίσματα ως αξιωματούχοι αυξάνεται σημαντικά, χωρίς όμως να ξεπερνάει το 5-10% του συνόλου των ευεργετών· επίσης το φαινόμενο είναι περιφερειακό: απαντάται μόνο στα νησιά του Αιγαίου (με εξαίρεση την Κρήτη και την Εύβοια), στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας και στην Κυρηναική¹³.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο ένα συγκεκριμένο είδος αξιωμάτων ήταν ανοιχτό για τις γυναίκες: εκείνο που ήταν τιμητικό και είχε τον χαρακτηριστή λειτουργία, δηλ. η γυμνασιάρχια (που στη Ρωμαϊκή εποχή σήμαινε απλά χρηματοδότηση της λειτουργίας του γυμνασίου, ή απλά διανομή λαδιού, και όχι διοίκηση του γυμνασίου), τα επώνυμα αξιώματα, με διαφορετική ονομασία κατά τόπους (στεφανηφορία, ιππαρχία, βασιλεία, πρυτανεία κ.ά.) και όσα είχαν τον χαρακτηριστή ιερατείας, π.χ. η πρυτανεία στην Έφεσο¹⁴.

Ένας βασικός λόγος που οι γυναίκες εισέδυσαν, κατά κάποιον τρόπο, στο δημόσιο χώρο κατά την Ύστερη Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή εποχή, ήταν η αποσύνδεση των αξιωμάτων από την ουσία της πολιτικής¹⁵.

Στις ελληνικές πόλεις της Ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου, τα πολιτικά αξιώματα είχαν υποβαθμισθεί σε τιμητικούς τίτλους, που παραχωρούσαν σε όσους ήταν πρόθυμοι να ξεδείψουν μεγάλα χρηματικά ποσά για ευεργεσίες. Βαθμιαία, η πολιτική δύναμη, σε τοπικό επίπεδο, περιήλθε στα χέρια λίγων πλούσιων οικογενειών σε κάθε πόλη. Συνήθως οι άνθρωποι αυτοί, που ανήκαν στη "βουλευτική τάξη" (Λατινικά: *curia*), ήταν κάτοχοι της ρωμαϊκής πολιτείας, που, στην προ-Constitutio Antoniana (212 μ.Χ.) εποχή, ήταν κοινωνικό προνόμιο. Τα αρσενικά μέλη αυτών των οικογενειών μπορούσαν να ελιπίσουν σε μια θέση στην αυτοκρατορική γραφειοκρατία, ή ακόμα και στη Σύγκλητο, αλλά και τα θηλυκά μπορούσαν να οικοδομήσουν μια πιο ταπεινή "πολιτική" σταδιοδρομία σε τοπικό επίπεδο, δεδομένου ότι η πόλη χρειαζόταν την οικονομική αρωγή όλων των πλούσιων πολιτών, ανεξαρτήτως φύλου.

Σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις, η έλλειψη αρσενικών κληρονόμων καθιστούσε μια γυναίκα ως ιδιαίτερα ισχυρή φυσιογνωμία στην τοπική πολιτική ζωή, καθώς, αναγκαστικά, πλήθώρα αξιωμάτων συγκεντρωνόταν στα χέρια της: μια τέτοια κυρία, που όμως το όνομά της δεν μας σώζεται, φαίνεται ότι κυριαρχούσε στη Μίλητο κατά το τέλος της βασιλείας του Κόμμοδου (180-192 μ.Χ.), καθώς διετέλεσε αρχιέρεια των

Σεβαστών (δηλ. της αυτοκρατορικής λατρείας) και των Ιώνων, στεφανηφόρος, γυμνασιάρχος των νέων, των γέρον, των πολιτών, παιδονόμος (η μοναδική γυναίκα που κατείχε αυτόν τον τίτλο), χορηγός όλων των χορηγιών, αγωνοθέτης των Διδυμειών Κομμάχων, υδροφόρος (έβρεια) της Αρτεμίδας, κατάρχης (θρησκευτικό αξίωμα) και τέλος, "τέλειος λειτουργός"¹⁶.

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση της Μνησφώρας από το Σύλλου της Παμφυλίας (3ος μ.Χ. αι.), που μια σειρά ψηφισμάτων μαρτυρεί ότι συγκεντρώνει στα χέρια της τα περισσότερα αξιώματα, πολιτικά και θρησκευτικά, της μικρής αυτής πόλης: έβρεια της Δήμητρας και όλων των θεών, ιεροφάντης των πατριών θεών, κτίστρια, δημιουργός, "γυμνασιάρχος ελαίου θέσει", τελεσαμένην δεκαπρωτίαν¹⁷. Από τα δεδομένα των επιγραφών που αποτελούν τον επιγραφικό "φάκελο" της Μνησφώρας, προκύπτει ότι η ίδια και η μη ονομαζόμενη κόρη της ανέλαβαν τα συγκεκριμένα αξιώματα, γιατί όλοι οι άρρενες γόνοι της οικογένειας είχαν πεθάνει¹⁸. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Μνησφώρα είναι η μόνη γυναίκα που μαρτυρείται ως δεκάπρωτος. (Οι δεκάπρωτοι ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι εικοσάπρωτοι, αποτελούσαν ένα σώμα από τους πλουσιότερους πολίτες κάθε πόλης, που ήταν επιφορτισμένοι με την εισπράξη των κρατικών φόρων. Σε περίπτωση που το οφειλόμενο στη Ρώμη ποσό δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί, έπρεπε να καλύψουν το έλλειμμα από το προσωπικό τους εισόδημα¹⁹.)

Από την ανάλυση των επιγραφικών μαρτυριών της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής εποχής, γίνεται φανερό ότι ο πλούτος ήταν η κινητήρια δύναμη που άνοιξε λίγο τη θύρα της πολιτικής στις γυναίκες της ελληνορωμαϊκής ελίτ. Η κατάρρευση της βουλευτικής τάξης και της ίδιας της ελληνορωμαϊκής πόλης κατά τα τέλη του 3ου μ.Χ. αιώνα, κατάρρευση που οφειλόταν στις καταστροφές των "βαρβαρικών" επιδρομών (από το 267 μ.Χ. ως το 385 μ.Χ.), εξασφάλισε και τον ευεργετισμό, και βέβαια και τις γυναίκες που συμμετείχαν σ' αυτόν· όμως πατυρολογικές πηγές επιβεβαιώνουν ότι οι γυναίκες της ελίτ συνέχιζαν να παρέχουν ευεργεσίες προς τις πόλεις και να τιμώνται γι' αυτές, με την παραχώρηση τίτλων αξιωμάτων: η Φαβία Γαβρηιλία εκλέχθηκε με κλήρο στη λογιότητα και την προεδρία και την πατρια της Οεμυρύχου (553 μ.Χ.)²⁰ η Φαβία Θεοφανία, γυναίκα στρατηλάτη, και οι κόρες της Παλλαδία, Ιρακάλη και Πουλχερία μαρτυρούνται ως "πατερούσσαι της Αρσοπειτών πολεως" (584 μ.Χ.)²¹. Η Αιγύπτος δεν δέχθηκε τις καταστροφικές επιδρομές των Γότθων, όπως η Μ. Ασία και η κυρίως Ελλάδα, κι έτσι το σύστημα του ευεργετισμού επέζησε εκεί ως τη μέση βυζαντινή περίοδο²².

Για να γίνει όμως πιο κατανοητή η ιδιαίτερη θέση των γυναικών της ελληνορωμαϊκής ελίτ ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο βίο, χρειάζεται μια σύντομη ανάλυση του λεξιλογίου των επιγραφών, που αναφέρονται στη σχέση

Αγάλμα που παριστά την Πλάνα Μαγκνα, μέλος της εκρηματισμένης αριστοκρατίας της Πέργης (νότια Μ. Ασία), με στολή κέραιας, 2ος μ.Χ. αι. (Μουσείο Αττικής).

ανάμεσα στον ευεργέτη-κηδεμόνα και την πόλη-οίκο. Στα τιμητικά ψηφίσματα, ο ευεργέτης, ανάλογα με το φύλο και την ηλικία του, καλείται "πατέρας", "μητέρα", "υιός", "θυγάτηρ" της πόλεως ή κάποιου πολιτικού σώματος (π.χ., της βουλής).

Σε αλληγορικό επίπεδο, η χρήση αυτής της γλώσσας υπονοεί την είσοδο της ιδιωτικής ζωής στη δημόσια καθώς και την πατερναλιστική σχέση της ελίτ με τον υπόλοιπο "αστικό" πληθυσμό. Οι σχέσεις εκμετάλλευσης, που υπήρχαν ανάμεσα στους πάτρωνες και στους πελάτες τους υποκρύπτονται ευγενικά με τη χρήση ευφημισμών.

Συχνά ο ευεργέτης καλείται "τροφεύς" της πόλης και, αυτός ο τίτλος δεν είναι συμβολικός, δεδομένου ότι οι λιμοί ήταν συχνόι στην αρχαιότητα και, καθώς δεν υπήρχε κρατική πρόνοια, η σωτηρία των τοπικών πληθυσμών βρισκόταν στα χέρια των ευεργετών. Παραδόξως, η χρήση αυτού του επιθέτου, που συνδέεται τόσο καλά με τις τυπικές ιδιότητες της γυναίκας-μητέρας, σπάνια χρησιμοποιείται για τις ευεργετίδες: π.χ. μία κυρία, της οποίας το όνομα δεν σώζεται, τιμήθηκε για τη χρηματοδότηση της κατασκευής δημοσίων κτηρίων και για τη διανομή χρημάτων, με τους τίτλους "μητέρα της πόλης" και "τροφεύς" (Σέλην, Παμφυλία, ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος)²³. Πιο συχνή είναι πάντως η χρήση των τίτλων "μητέρα" ή "θυγάτηρ" της πόλεως. Η παλαιότερη αναφορά του τίτλου "θυγάτηρ της πόλεως" απαντάται τον 2ο π.Χ. αι. στην Κω (χαρακτηρίζει μία ιερεία της Ηρας, που για την ακρίβεια καλείται "θυγάτηρ του δήμου", προφανώς γιατί τον 2ο π.Χ. αι. ο δήμος δεν είχε ακόμη εκμηδενιστεί πολιτικά)²⁴. Σύμφωνα με τον C. P. Jones, στις περιπτώσεις των "υιών και θυγατέρων" της πόλης, φαίνεται ότι λάμβανε χώρα μία αληθινή (δηλ. νομικά κατοχυρωμένη) υιοθεσία, όσο και αν αυτό φαίνεται τον σύγχρονο άνθρωπο²⁵.

Ένας άλλος τίτλος, που υποδηλώνει την παροχή ευεργεσιών στο επίπεδο της χρηματοδότησης της κατασκευής δημοσίων κτηρίων, είναι εκείνος του "κτίστη". Στη θηλυκή του εκδοχή όμως, "κτίστρια", συναντάται σπάνια: τον τίτλο της "κτίστριας" τον έφεραν τέσσερις γυναίκες μόνο: η Μιθροδώρα από το Σίλλυον, η νεαρή ιερεία Κασσία από την Κράνη της Ορεινής Κιλικίας²⁶, η "αίωνια γυμνασιάρχως" Αυρηλία Αρτεμισία από την Τερμессό της Λυκίας²⁷ και η "αίωνια πρύτανις" Φλάβια Πουμπλικία Νικομαχίδα από τη Λέσβο (2ος μ.Χ. αι.)²⁸. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι, σε ορισμένες τουλάχιστον πόλεις, οι γυναίκες δεν συμμετείχαν στη χρηματοδότηση της κατασκευής δημοσίων κτηρίων: η Έφesus του 2ου αι. του 3ου μ.Χ. αιώνα, όπως μαρτυρούν οι επιγραφές της, αποδεικνύει το αντίθετο²⁹. Η ιδιαίτερα στενή, σχεδόν οικογενειακή, σχέση που αναπτυσσόταν ανάμεσα στους ευεργέτες και τους ευεργετούμενους, υποδηλώνεται στην πλήθώρα των "παρამυθητικών" ψηφισμάτων, που εκδόθηκαν στη δημόσια έκφραση της θλίψης του πληθυσμού για τον θάνατο κάποιου μέλους της ελίτ (συνήθως νεαρής ηλικίας)³⁰. Η ιδιαίτερα τρυφερή γλώσσα αυτών των ψηφισμάτων, όπου τα νεκρά παιδιά παρομοιάζονται συχνά με βλαστάρια που κόπηκαν πρόωγα, φανερώνει τη διάφευση των ελπίδων της πόλης

για έναν μελλοντικό ευεργέτη³¹. Οι τιμές που δίδονταν στις ευεργετίδες κατά τη ρωμαϊκή εποχή δεν διέφεραν από εκείνες των ανδρών. Οι επιγραφές φανερώνουν ότι οι πόλεις τιμούσαν τους ευεργέτες, ανεξαρτήτως φύλου, με τις ίδιες τιμές, δηλαδή με την παραχώρηση τιμητικών τίτλων/αξιώματων, με την ανέγερση αγαλμάτων, με την παραχώρηση "χρυσών" (για την ακρίβεια, επίχρυσων) στεφάνων, με "προεδρία" (=τιμητική θέση στο θέατρο), με τη χάραξη της εικόνας τους σε επίχρυσες ασπίδες (στην κυρία Ελλάδα), με την έκδοση παραμυθητικών ψηφισμάτων όταν πέθαιναν οι ίδιοι ή κάποιο μέλος της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με τον F. W. Danker, οι ανταμειβθέντες των ευεργετών ήταν οι εξής: 1) στέφανος ή διάδημα από φύλλα, φυσικά ή επίχρυστα, 2) αγάλμα, 3) πορτρέτο χαρραγμένο πάνω σε επίχρυση ασπίδα, 4) "προεδρία", 5) ευνοϊκή φορολογία, 6) απαλλαγή από τη φορολογία, 7) το δικαίωμα να φορούν, για όλη τους τη ζωή, την πορφύρα, 8) προστασία της ζωής ή της περιουσίας τους, 9) δημόσια συντήρηση τους, 10) πολιτεία, 11) απαλλαγή από λειτουργίες, 12) προξενία, 13) ετήσιες τιμές³².

Σχεδόν όλες οι προαναφερθείσες τιμές και τα προνόμια μπορούσαν ν' αποδοθούν και στις ευεργετίδες. Υπάρχουν όμως δύο βασικές διαφορές, που ξεχωρίζουν τις τιμωμένες γυναίκες από τους άνδρες: 1) μία γυναίκα μπορούσε να τιμηθεί μόνο και μόνο γιατί εκπλήρωσε τον αναπαραγωγικό της ρόλο³³, και 2) στα τιμητικά ψηφίσματα για τις ευεργετίδες τονίζονταν πάντοτε η αρετή του ως συζύγου και μητέρας και οικοκυρών. Έτσι, η Τέρτυλλα, κόρη του Κρατερού, στην επιτύμβια επιγραφή της, τιμήθηκε ως *οίκουρος* (=καλή οικοδόποινα), αλλά και ως *σώτειρα* (συνηθισμένος τίτλος για τους ευεργέτες) και *όλβιοδοτία* (=χορηγός πλούτου, αγαθή) της πόλης³⁴.

Αυτή η, περιορισμένη έστω, είσοδος των γυναικών στο δημόσιο χώρο έπρεπε να βρισκόταν υπό αυστηρό ιδεολογικό έλεγχο: οι ευεργετίδες, προσφέροντας τμήματα από την περιουσία τους στους πολίτες, συμπεριφέρονταν όπως μια στοργική μητέρα προς τα παιδιά της, και η "ιδιωτική" συμπεριφορά τους καταγράφε-

τα στα τιμητικά ψηφίσματα των πόλεων. Αυτή η ιδιομορφία του ελληνικού χώρου έγινε αποδεκτή από τους Ρωμαίους, γιατί διευκόλυνε την προσπάθειά τους να ενισχύσουν παντού τα ολιγαρχικά καθεστώτα. Βέβαια, το Ρωμαϊκό δίκαιο απαγόρευε την εκλογή γυναικών σε οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα³⁵, όμως φαίνεται ότι έως τη δέσητη του Constitutio Antoniana (212 μ.Χ.), στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ίσχυε το τοπικό δίκαιο, το οποίο επίσης επέτρεπε σε μια χίρα μητέρες να γίνει επίτροπος των παιδιών της, κάτι που το Ρωμαϊκό δίκαιο δεν έκανε αποδεκτό ως το 390 μ.Χ.³⁶ Άλλωστε, η γυναικεία συμμετοχή στο φαινόμενο του ευεργετισμού, στο (εκλατινισμένο ή λατινικό) δυτικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ήταν ασήμαντη. Σύμφωνα με τον Μ. Καϊάβα, από τον 1.000 πάτρωνες πόλεων της Ιταλίας και των δυτικών επαρχιών, μόνο 10 ήταν γυναίκες³⁷. Επίσης, οι γυναίκες στις επιγραφές που μελέτησε η Ε. Forbes, και που προέρχονταν από την Ιταλία, ήταν όλες ίερείες ή ευεργέτιδες χωρίς τίτλους αξιωματικών³⁸, γεγονός που αποδεικνύει την ιδιαίτερη θέση του φαινομένου στο ελληνόφωνο τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Παλαιότερα, είχε επιχειρηθεί να εξηγηθεί το φαινόμενο ως κατάλοιπο "μητριαρχίας", επειδή ένας μεγάλος αριθμός επιγραφών που τιμούσαν ευεργέτιδες είχε βρεθεί στην Λυκία, περιοχή όπου, κατά τον Ηρόδοτο, οι άντρες έπαιρναν το όνομα της οικογένειας της μητέρας τους. Όμως η μελέτη των παλαιότερων λυκικών επιγραφών, γραμμένων στη λυκική γλώσσα, απέδειξε ότι, συνήθως, οι Λύκιοι ακολουθούσαν τη συνηθισμένη πατρογονική ονοματοθεσία και οικογενειακή διαδοχή³⁹.

Η γυναικεία συμμετοχή στο φαινόμενο του ευεργετισμού ήταν ένα φαινόμενο περιορισμένο στο ελληνόφωνο τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι ειδικές συνθήκες της εποχής (μετατροπή του πολιτικού σε ευεργετικό), το παράδειγμα των βασιλισσών της ελληνιστικής εποχής και η ρωμαϊκή ανοχή επέτρεψαν να τιμωθούν οι γυναίκες της ελληνορωμαϊκής ελίτ με τίτλους ασυνήθιστους για το φύλο τους, έως την κατάρρευση του αστικού πολιτισμού λόγω της αναρχίας του 3ου μ.Χ. αιώνα.

Σημειώσεις

1. Για τον ευεργετισμό κατά την Ελληνιστική εποχή βλ. Ph. Gauthier, "Les cités grecques et leurs bienfaiteurs", BCH Suppl. XII (Paris, 1985). Το φαινόμενο στην ολόκληρή του αναλύθηκε από τον P. Veigne στο *Bread and circuses* (London, 1990). Χορήγιο είναι και το άρθρο του O. Murray, "Ο Έλληνας άνθρωπος και οι μορφές κοινωνικότητας", στο συλλογικό έργο *Ο Έλληνας άνθρωπος* (Αθήνα, 1996), σσ. 323-379. Τέλος, μια εκλεκτικώς μορφή του θέματος δόθηκε από τον M. Sarrie: βλ. "Αθήνα. Η εξουσία στα χέρια των πλουσίων", *Ιστορία* 3 (1929) 199, σσ. 26-34.
2. O. Murray, op. cit., σ. 370.
3. IG XII 7, 36.
4. IG XII 7, 49.
5. BCH 83 (1959), σσ. 362-375.
6. SEG 33 nos. 1035-1041.
7. Βλ. D. Schaps, *The economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh, 1979).
8. IG V 2-461. Για σχολιασμό της επιγραφής βλ. R. Van Bremen, "Women and wealth" in A. Cameron & A. Kuhrt (eds.), *Images of Women in Antiquity* (London, 1983), σ. 223.
9. Βλ. F. D. III(3), 24, σσ. 16-17.
10. Cf. Bréhre, *Le dialecte grec de Pamphylie. Documents et grammaire*, 1976, no 17.
11. op. cit., no 18.
12. Βλ. K. Μαντάς, "Ιδεολογικές διαφορές στις επιτύμβιες επιγραφές γυναικών: από την Κλασική στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή", *Αρχαιολογία*, τ. 62 (1997), σσ. 87-90.
13. Βλ. K. Mantas, "Female power and civic decline: Women's new role in the Greek world under Roman rule", Ph. D. thesis (unpublished), (Bristol University, 1995). Επίσης, για μια διαφορετική άποψη πάνω στο ίδιο θέμα, βλ. R. van Bremen, *The limits of participation* (Amsterdam, 1996).
14. *Ibid.* Για τη νέα σημασία της γυναικοκρατίας στη Ρωμαϊκή εποχή βλ. Kostas Mantas, "Women and Athletics in the Roman East", *Mikroskosmos* 8 (1995), σσ. 125-144.
15. Βλ. K. Μαντάς, "Η μεταμόρφωση της κλασικής πόλης κατά τη Ρωμαϊκή εποχή", *Αρχαιολογία* 64 (1997), σσ. 89-92.
16. *Milet I*, 7, σ. 267.
17. *IGR III* nos 800-802. Για μια ανάλυση, βλ. ορισμένα οικονομικά πολιτικά της ευεργετίας βλ. R. van Bremen, "A family from Silyon", *ZPE* 104 (1994), σσ. 43-55 (ομοίως η ανάλυση της van Bremen στρογγυλεύεται υπερβολικά σε υποθέσεις).
18. *Ibid.*
19. Βλ. D. Magie, *Roman Asia Minor* (Princeton 1954), σσ. 1516-17.
20. P. Oxy. XXXVII 2780.6-9.
21. *CPX* X 127.
22. Για τη γυναικεία συμμετοχή στην οικονομική και πολιτική ζωή της ύστερης αρχαιότητας βλ. K. Μεντζού-Μιμούδη, "Η παρουσία της γυναικείας στις ελληνικές επιγραφές από το Δ' ως τον 1' μ.Χ. αιώνα", *JÖB* 22 (1982), σσ. 433-443.
23. *Lancokronika. Stadte Pamphyliens und Pisidiens II* (Vienna, 1892, no 250).
24. G. Pugliese Carratelli, "Epigrafi del demio Coo di Hippon", *Panilo del passato* 13 (1958), σσ. 418-19.
25. C. P. Jones, "Trópmos in an inscription of Erythral", *Glotta* 67 (1989), σ. 196.
26. G. Bean - I. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-68* (Vienna, 1970).
27. *IAM III* nos. 5, 58.
28. L. Robert, *Hellenica XIII* (1965), σ. 213.
29. Βλ. G. M. Rogers, "The constructions of Women at Ephesos", *ZPE* 90 (1992), σσ. 215-223. Πάντως, ο Rogers δεν αποφεύγει κάποιες υπερβολές, στην προσπάθειά του να υπερίσχυσει τη γυναικεία συμμετοχή στην πολεοδομική και αρχιτεκτονική μεταμόρφωση της πόλης από ελληνική σε ρωμαϊκή, με επιθήσεις: Βασιλεία, Λουρά, κ.ά.
30. Βλ. *AMMIA VIII* no 428 (Αφροδισιάς, Μ. Ασία). Πολλά παραοικιστικά ψηφίσματα βρέθηκαν στο νησί της Αμοργού, Βλ. *IG XII* 7 nos. 51, 52, 53, 54, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410.
31. *Ibid.*
32. F. W. Danker, *Benefactor: epigraphic study of a Greco-Roman and a New Testament semantic field* (St. Louis, 1982), σσ. 467-468.
33. Βλ. A. Mauri, *Nuova silloge epigrafica di Rodi e Cos* (Florence, 1925), σ. 164.
34. W. Peek, "Graberprogramme aus Klaudiopolis", *ZPE* 27 (1997), σ. 276.
35. Βλ. J. F. Gardner, *Women in Roman Law and Society* (London, 1986).
36. Βλ. J. F. Gardner, *Women in Roman Law and Society* (London, 1986).
37. Βλ. M. Καϊάβα, "A New City patroness?", *Tyche* 5 (1990), σσ. 27-36.
38. E. Forbes, "Women's Public Image in Italian Roman Inscriptions", *JAPH III* (1991), σσ. 493-507.
39. Βλ. T. R. Bryce, *The Lycians* (Copenhagen, 1986).

The Women of the Greco-Roman Elite: From Private to Public Life

K. Mantas

The phenomenon of beneficence, as it was developed during the Hellenistic and Roman period, created the circumstances for the entrance, although restricted, of women in public life. The fact that the prerequisites for a public office, which however had already lost its political dimension, were only economic, allowed women to enter some honorary offices, in those areas of the Greek world where tradition permitted it (Asia Minor, the Aegean). The vocabulary used in honorary inscriptions emphasized the relation between parent and child, a direct reference to the benefactor-city relation. The benefactresses were equally honoured and enjoyed the same privileges as their male counterparts, although their virtues as wives and mothers were stressed in their case, so that the ideology of the confinement of women in the house could be preserved.

The Roman law was against this innovation, therefore the phenomenon of beneficence was not developed in Italy and in the provinces of the West, where the benefactors were honoured only as individuals, as opposed to the eastern part of the Roman Empire, where the phenomenon flourished until the destruction of the urban way of life by the barbaric invasions of the late third century AD.

Βιβλιογραφία

- T. R. Bryce, *The Lycians* (Copenhagen, 1986).
- G. Clark, *Women in the Ancient World, Greece and Rome*, Suppl. 21 (1989).
- E. Forbes, "Women's Public Image in Italian Roman Inscriptions", *JAPH III* (1991), σσ. 493-507.
- J. F. Gardner, *Women in Roman Law and Society* (London, 1986).
- Schaps D. *The Economic Rights of Women in Ancient Greece* (Edinburgh, 1979).
- Riet van Bremen, "Women and wealth" in Cameron A. & Kuhrt A. (eds.), *Images of women in Antiquity* (London, 1983), σσ. 223-242.
- Riet van Bremen, *The limits of participation* (Amsterdam, 1996).